

*Милена Обретенова**

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯТА В КОНТЕКСТА НА КНИЖОВНИТЕ ЕЗИЦИ (НА БАЗАТА НА ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК ДО КРАЯ НА XIV ВЕК)

Milena Obretenova

INTERFERENCE IN THE CONTEXT OF LITERARY LANGUAGES (BASED ON THE HISTORY OF THE BULGARIAN LITERARY LANGUAGE UP TO THE END OF THE 14TH CENTURY)

The article examines the interaction and alternation of different manifestations of interference depending on the type of language policy of the state, as well as their role in the process of forming and developing literary languages.

The author concludes that this is a mandatory step for the objective study of the histories of national literary languages and a potential contribution to the theory of literary languages.

Keywords: *Old Bulgarian literary language; Russian literary language; interference; interculturation; transference; translocation.*

В статията се разглеждат взаимодействието и редуването на различните прояви на интерференцията в зависимост от типа езикова политика на държавата, ролята им в процеса на формиране и развитие на книжовните езици.

Авторът достига до извода, че това е задължителна стъпка за обективното изследване на историите на националните книжовни езици и потенциален принос към теорията на книжовните езици.

Ключови думи: *старобългарски книжовен език; руски книжовен език; интерференция; интеркулация; трансференция; транскалация.*

Може би си струва да се абстрахираме от неговите носители и да разгледаме само историята на всички елементи на някой език... Ако езикът е изпитал дълбоко влияние на друг език, от разкриването на тези елементи общата картина би спечелила много.

Лев Шчерба

I.

Проблемът за процесите на интерференцията се поставя на вниманието на езиковедската общност през 1875 г. от Ян Бодуен де Куртене на базата на изследванията на конкретни руски гьовори. Продължил насоката на изследване на своя учител¹, Лев Шчерба конкретизира виждането

* **Милена Обретенова** – доктор, obretenovavt@abv.bg.

¹ Резултатите от изследванията си Б. де Куртене излага в книгата „Опит по фонетика на режанските гьовори“, а изучаването на източноруските гьовори е тема на дисертацията на Л. Шчерба „Източноруското наречие“ (1915).

му за настъпващото конвергентно преустройство на съответните езици с уточнението за изменението на нормите и на двата контактуващи езика (Куртене 1963: 317, Шчерба 1915: 176).

Въведен по-късно от Пражкия лингвистичен кръг, терминът *езикова интерференция* се утвърждава с труда на Уриел Вайнрайх „Езиковите контакти“ (1953) като определение за случаите на отклонения от нормата на който и да е от езиците в речта на двуезичните в резултат на езиков контакт (Вайнрайх 1972: www).

Наложилото се последващо значително по-тясно разбиране (Виноградов 1990: 197; Мечковска 1983: 368) свива хоризонта на многообещаващата поредна нова междинна дисциплина *теория за езиковите контакти*, превръщайки проблемите на интерференцията в част от методиката за изучаване на чужди езици, изследваща пренасянето на езикови модели от доминантния рѝден E1 към изучавания E2.

Подобен път на научното дирене е в удобно съответствие с давания в съвременната наука приоритет на комуникативната ситуация, обвързана с речта, пред езиковата ситуация, обвързана с цялостната езикова система; на приложната наука пред теоретичната ѝ основа; на синхронното пред диахронното.

За жалост, особено динамичното написване на историите на националните книжовни езици от средата на миналия век съвпада с налагането на указаните тенденции.

Анализът на процесите на интерференцията в широкото ѝ по-ранно разбиране е огромен потенциал за обективното изучаване на историите на отделните народности / национални книжовни езици, по-обещаващ и поради факта, че все още липсва дори относително стройна теория за книжовните езици. Това би предотвратило националистически мотивираното доста фриволно на моменти тълкуване на процесите на тяхното формиране и развитие.

Един от най-ярките примери в тази насока са непрекъснатите откровени опити за изземване на историята на българския книжовен език от двата му средновековни периода. Квалификациите му на общославянски и наднационален, на изкуствено създадено славянско книжовно койне, църковнославянски и т.н. не просто negliжират ролята му на парадигматичен в процеса на формиране на Slavia Orthodoxa – според мнозина от съвременните чужди слависти българският книжовен език отсъства от езиковия атлас на средновековна Европа.

Теоретична основа за осмислянето на междуезиковите контакти вече съществува. Най-комплексното до момента прецизиране на резултатите от езиковите контакти в задължителната за това ситуация на билингвизъм прави Аврам Карлински. Поставил началото на теорията си още през 1980 г., ученият я доразработва в монографията „Основи на теорията за взаимодействие на езиците“ (1990).

Резултатите от езиковите влияния в устната реч за А. Карлински са проява на речева мутация, а в писмената – на езикова дифузия (разр. моя – М. О.).

Речевата мутация се диференцира на *интерференция* (отклонение от нормата на E2 под влияние на нормата на E1) и *интеркалация* (отклонение от нормата на E1 под влияние на нормата на E2).

Интерференцията е два вида: парадигматична и синтагматична.

Парадигматичната (морфологична) интерференция се проявява под формата на *субституция* (поставяне на мястото на липсващ елемент в чуждия език E2 на елемент от родния E1), *непълна диференциация* (използване на наличния един елемент от родния език E1 на мястото на два в чуждия E2) и *сврѝхдиференциация* (аналогично използване на два елемента от родния E1 вместо съществуващия един в чуждия E2) (Карлински 1990: 104 – 105).

Синтагматичната (синтактична) интерференция е под формата на *плюсегментация* (използване на по-големия обем налични сегменти от родния E1 в чуждия език E2), *минусегментация* (използване на по-малкия обем налични сегменти от родния E1 в чуждия език E2), *интеркатенация* (обединяване на два и повече модела в изучавания език E2 под влияние на родния E1 с възникване на нов знак или модел в E2 – фразеологична интерференция) и *репласация* (преместване на мястото на елементите в E2) (Карлински 1990: 104 – 108).

Интеркалацията също е два вида: инвентарна и фразова.

Инвентарната интеркалация в зависимост от *наличието* : *отсъствието* на необходимост от използване на чуждоезикови (от E2) елементи се дели на *номенклатурна* (лексическите единици от E2 нямат аналог в E1) и *редундантна* (лексическите единици от E2 имат аналог в E1, те са излишни).

Фразовата интеркалация (съзнателно включен сегмент от E2 в E1) включва: труднопреводими команди, обръщения, цитати; речеви калки: симетрични (пълни) и асиметрични (частични); словообразователни калки; калки на съставно сказуемо, на въвеждащи обороти и на падежни форми; употреба на прилагателни, глаголи, съществителни; нарушаване на традиционната форма на субектно-обектните отношения; нарушаване на словоредата (Карлински 1990: 115 – 116).

За А. Карлински използването на елементи от E2 с неизменени характеристики е **чиста интеркалация**, а подложените на интерференция от страна на E1 вмъкнати елементи се разглеждат като **модифицирана интеркалация** (Карлински 1980: 169–174).

От своя страна, **езиковата дифузия** се изразява под формата на *трансференция* и *транскалация*, обвързващи процесите съответно с влиянието на системата на E1 върху системата на E2 и с влиянието на системата на E2 върху системата на E1 в билингвална ситуация.

До момента идеите на А. Карлински, подобно на многобройните останали разработки по въпросите на интерференцията, също са база за предимно приложни изследвания в сферата на методиката на преподаване на чужди езици. Те обаче са с потенциално по-широко научно приложение. Детайлизираното обособяване на процесите, особено необходимо на настоящия етап на свиване на понятието *интерференция*, позволява тяхното последващо интегрирано осмисляне като градеж и развой на историите на народностните / национални книжовни езици.

От езиковедска гледна точка предложената класификация позволява:

1. Проследяване на взаимосвързаните процеси на ниво *реч* и *език* в тяхното единство, а като резултат – прецизното им изследване във възможните конфигурации от взаимовлияния на езикови образувания: между гдвори; между гдвори и рдден книжовен език; между гдвори и чужд книжовен език; между два книжовни езика;

2. Синхронен и диахронен подход към езиковите процеси, а като резултат – проследяване на възможната трансформация на речевата мутация в езикова дифузия в контекста на историите на конкретните книжовни езици, т.е. на интерференцията – в трансференция и на интеркалацията – в транскалация.

Задължителният при изучаването на езиковата история социолингвистичен аспект разкрива причините за функционалната тежест на E2 в живота на двуезичната общност (Карлински 1990: 129), винаги със социалноисторически корени; на определящата за влиянието върху езиковите процеси специфика на билингвизма като степен на владеење на E2; на нивото на грамотност през разглеждания период, и т.н.

Конкретните причини за протичащите процеси на езикови влияния предопределят конфигурацията на двата типа билингвални взаимоотношения, отличаващи се по *отсъствие* : *наличие* на престижно езиково образувание – билингвизъм и диглосия.

Ситуация на масов билингвизъм, разбираан като абсолютна функционална равнопоставеност на езикови образувания и висока степен на тяхното едновременно владеење, дори в резултат на официално регламентиране на определена административна територия, е социална химера². Почти повсеместното, а при наличието на книжовен език – неизбежно явление, е езиковата диглосия с противопоставянето по престиж на **висок (В)** – **нисък (Н)** език³.

Спецификата на диглосията, от една страна, предопределя доминирането на един от двата процеса (интерференция или интеркалация при влияние на устната реч и трансференция и тран-

² Доказателство за този факт са традиционно даваните в науката примери. В бившата ЧССР всеки от официалните езици, чешки и словашки, се говори традиционно от съответната народност, но не и от двете едновременно. В бившия СССР при съществуващи официални национални езици масовото владеење на руски е факт, но използването му като език за международно общуване на огромно население му дава многократно по-голяма функционална мощ в сравнение с всеки от останалите национални езици.

³ Двата термина на практика са превод на едно и също словосъчетание, двуезичие, от различни езици: билингвизъм – от латински, а диглосия – от гръцки.

скалация при писмената) на всеки от различните етапи от развитието на езиците, тяхната продължителност и редуване, отразяващи непрекъснатата борба на нормите били те кодифицирани, или не. От друга страна, диглосията допълнително се съотнася с езиковите причини за „практически неконтролируемия (или слабо контролируем) процес“ на интерференцията или с „пряко или косвено контролираната от съзнанието на билингва“ интеркалация (Карлински 1990: 128), разглеждани съответно като грешки или чуждоезиково влияние в средновековните паметници.

Изначално диглосията е два типа.

Еволюционната диглосия е резултат, своеобразен финал от езиковия развой и активната езикова политика на свой, роден книжовен език на определен етап от развитието му. *Привнесената диглосия*⁴ е началото на стихийното развитие на процесите на „демократизация“, на адаптация при използването на чужд, нероден книжовен език в резултат на пасивна езикова политика.

Нормирането и кодификацията, повратният момент за трансформирането на интеркалацията в транскалация и на интерференцията в трансференция, са най-видимата проява на активна езикова политика.

Без това да бъде цел на настоящата статия, добре е да бъде отбелязано, че на по-късен етап, особено интензивно в периода на Новото време, при облекчения достъп до образование, протича процес на транскалация от книжовния език E2 към говорите E1, в резултат на което се появява книжовно-разговорният стил във всеки език.

II.

Окончателното формиране на народностния характер на старобългарския книжовен език започва след приемането на Кирило-Методиевите ученици в България с изпълнението на амбициозната задача за разширяване на създадената сакрална основа до пълноценен език на държавата, църквата, науката и културата (Иванова-Мирчева 2003: 18; Харалампиев 2012: 31).

Още в докнижовния период обаче в българския език се наблюдава процес на влияние на гръцкия език върху говоримия български E1 по две линии: 1) влияние на говоримия гръцки E2, свързано с новата за славянските племена географска, битова и пр. реалност, започнало след заселването им на Балканския полуостров през VI в.; 2) влияние на книжовния гръцки език E2, използван като официален език на българската държава между 681 г. и Преславския събор през 893 г.

В устната реч закономерно се наблюдава инвентарната номенклатурна интеркалация на: названия на военни и граждански длъжности; названия на монети и парични единици; названия на диви животни, вредители по посевите и др.; названия на растения; названия на битови предмети и части от облеклото; географски имена и етнически названия (Иванова-Мирчева 2003: 203).

Т.нар. Кирило-Методиев език е на базата на югоизточните солунски диалекти. Прерастването на първия създаден стил в общонароден и самодостатъчен език е причина за целенасоченото им интегриране с югозападните и североизточните говори. Процесите на конвергенция между говори от една езикова група и на една държавна територия, резултат от съзнателната и целенасочена езикова политика на Борис I, протичат максимално безпроблемно. Новосъздаденият книжовен език се възприема като писмена фиксация на живата реч, поради което същността му се характеризира от изследвачите като дълбоко демократична.

На този етап родният говор е E1, а книжовният език е E2, но въпреки предпочитаната от различни автори регионална лексика не се наблюдава противоборство на нормите под формата на интерференция, а единствено избор на битувачи в книжовна употреба лексикални дублети (Иванова-Мирчева 2003: 203).

Единствената известна ми проява на субституционална интерференция при възприет синтетичен модел на книжовния език е използването на характерната за североизточните говори членна форма в произведенията на Йоан Екзарх и Презвитер Козма.

Благодарение на приемането на християнството от Константинопол утвърдената роля на гръцкия език като образец намира отражение във втора неизбежна вълна на инвентарна номен-

⁴ Термините въвеждам в дисертационния си труд „Книжовноезиковата ситуация през Втората българска държава“ (2015), с. 67–67, 154–155.

клатурна транскалация. Заема се лексика, запълваща функционални празноти в определени сфери на един пълноценен вече език, носител не само на традиционни ценности, но и на нови цивилизационни достижения: 1) християнски и църковни термини; 2) абстрактни понятия (Иванова-Мирчева 2003: 203).

Още по време на преславската редакция обаче се наблюдава стремеж към промяна на характеристиката на транскалацията чрез замяна на заетите гръцки думи с калки, в резултат на което българският език се обогатява с думи с първа съставна част *бого-*, *добро-*, *миро-*, *право-* и др. (Иванова-Мирчева 2003: 204).

Симеоновата реформа се кодифицира с блестящите произведения на творците от *Златния век* на българската култура.

Диглосията между писмен (**В**) и устен (**Н**) вариант на първия етап от съществуването на българския книжовен език е резултат от изцяло извънезикови фактори – характерният за Средновековието ограничен достъп до образование, т.е. *умение – неумение* за четене, но не и за разбиране. В България обаче въпросният (заложен в самата философия на книжовните езици) антагонизъм се минимализира благодарение на много високата за Средновековието степен на образованост⁵.

Използването на гръцкия език за официален на територията на българската държава по време на византийското завоевание преустановява използването на българския книжовен език в администрацията, затруднява достъпа до български произведения и в значителна степен унищожава създадената образователна традиция.

Паралелно с неблагоприятните историко-социални промени в говоримия български език протичат динамични аналитични процеси. Диглосията между книжовния Е2 (**В**) и говоримия Е1 (**Н**) език се задълбочава, но все по-често по вътрешноструктурни причини. Процесите на интерференция от говорите намират отражение под формата на грешки в писмените паметници, а по-малкият или по-големият им обем води до появата на паметниците от *търновски* и *нетърновски* тип (термини на Дора Иванова-Мирчева – бел. моя, М. О.).

Ситуацията на йерархична диглосия между книжовния гръцки Е2 (**В**) и книжовния български Е1 (**Н**) се усложнява от вътрешнокнижовноезиковата диглосия между паметниците от *търновски* тип (**В**) и *нетърновски* тип (**Н**), и двата типа обаче Е2 (**В**) по отношение на говоримия български език Е1 (**Н**).

И ако социалният статус на българския книжовен език на **В** се възстановява автоматично с възстановяването на българската държавност, с увеличаването на книжовно-образователните центрове⁶ и стимулираното създаване на нова литература, то преодоляването на вътрешнокнижовноезиковата диглосия е дори по-сложната задача за българската езикова политика.

Тя се решава с най-мощната в историята на българския книжовен език реформа. Засягаща всички сфери на езика, езиково-правописната реформа на Патриарх Евтимий с „прогресивния си консерватизъм“ (термин на Дмитрий Лихачов – бел. моя, М. О.) отчита преходния синтетично-аналитичен период на развитие на българския език през XIV в. Правилният и красив реформиран книжовен език е резултат от съобразяването с отразената в паметниците от *търновски* тип книжовноезикова еволюция (Харалампиев 2012: 76). С нормирането на определени прояви на интерференция, доказали се между XI и XIV в. като тенденции, отразени в писмените паметници, интерференцията от говоримия език Е1 се трансформира в трансференция. Макар и в известна степен задълбочена, диглосията се връща към класическото противопоставяне *книжовен Е2 (В) – говорим Е1 (Н)*. Блестящата кодификация се осъществява с впечатляващото по обем творчество на Търновската книжовна школа в стила „плетение словес“⁷.

⁵ Още по времето на Първата българска държава са основани двата водещи центъра, Плиска / Преслав и Охрид. Манастирите, книжовни и образователни средища, са 7. За степента на грамотност показателен е фактът, че само учениците на Климент Охридски са над 3000.

⁶ По време на Втората българска държава броят им от 7 нараства до 70 – 100.

⁷ Става дума за търновските Евтимиеви велики четиминеи, съдържащи 350 текста, преведени от 70 книжовници, както и всичките 8 жития и панегирика на Патриарх Евтимий, някои от творбите на Йоан Екзарх и Климент Охридски.

В коренно противоположна посока през разглеждания период се развиват процесите на територията на руските княжества.

Традиционно прието е началното формиране на древноруския книжовен език да се съотнася с по-късното в сравнение с България покръстване⁸ и пренасянето на първите български книги по руските земи, макар че дори приеманите за най-древен „руски църковнославянски паметник“ – покрити с въськ дъсчици с изписан върху тях текст на Псалтира от ок. 1110 г., са преписани от български оригинал (Успенски 2002: 39–40).

Липсата на свой книжовен език, респ. на активна езикова политика, води до използването на чуждия, макар и родствен, старобългарски език като официален в различни обществени сфери. От самото начало езикът на княжеската канцелария е официалният език на българската държава (Успенски 2002: 40), терминологията на руско-гръцките договори от 911 г., 944 г. и 971 г. е българска (Успенски 2002: 39; Рогов 1987: 34).

Както е справедливо да бъде характеризирана, ситуацията на транскалация на книжовен език води до възникването а priori на ситуация на привнесена диглосия (разр. моя – М. О.). Тя се отличава както с чисто езиковата дистанция между всеки от многобройните неинтегрирани помежду си говори E1 (**H**) и книжовния български E2 (**B**), така и с официалния социален статус на този език. Диглосията се задълбочава допълнително от по-ниската степен на грамотност в сравнение с България.

До падането на България под византийска власт по руските земи отсъстват паметници с лексикални русизми, в продължение на векове в южнославянските по произход текстове няма нито една специфична източнославянска лексема (Пичхадзе 2011: 6–7).

Липсата на преславския нормативно-кодификационен център по време на византийското завоевание води до възпроизвеждането на българската книжовноезикова ситуация. Преобладаващият обем книжнина, макар от *нетърновски тип*, с нарастващ брой грешки, се приема безкритично, без доказано участие на руски книжовници при осъществяването на преводите (Пичхадзе 2011: 5).

Евтимиевата реформа, т.нар. *второ южнославянско влияние*, не просто намира широк резонанс на руска територия – тя допълнително забавя процесите на начално формиране на руски книжовен език.

До XV в. липсват индикации за съществуването на други книжовни езици освен старобългарския (Дурново 1969: 33).

Предизвикана, на първо място, от необходимостта от нормиране на новите морфологични тенденции, Евтимиевата езиково-правописна реформа закономерно налага дълбок отпечатък върху морфологията на бъдещия руски книжовен език (Обретенова 2015: 371–372).

За силата ѝ обаче показателно е влиянието върху сакралната за всеки език сфера на фонетиката (Обретенова 2015: 372–373). Едно от най-ярките доказателства е както съхраненото и през XVIII в. „високо, книжно“ произношение, резониращо в редица съвременни фонетични явления, така и засилващото се стилистично противопоставяне на пълногласни / непълногласни, актуално и днес (Винокур 1959: 82, 59, 74).

Пълното приемане на новото нормиране на образцовия български език закономерно преминава, на първо място, през лексиката. Интензивната транскалация, при това вече не на номинативна, а на редунтантна лексика, се отразява в увеличението двойно обем лексика; в наличието на древни и късни българизми при отсъствието на русизми в правописа на паметниците от XV в.; в сложните „търновски“ думи, характерни за одата и през XVIII в.; в използването на архаичната за XIX в. лексика в леката поезия и във високата поезия с национално-гражданска тематика (Виноградов 1978: гл. 5, www; Винокур 1959: 81, 91–92).

Транскалацията в областта на фразеологията (Винокур 1959: 60) е поредната, може би сред най-симптоматичните, индикация за увеличаващото се и особено забележимо в края на XVI и началото на XVII в. всестранно българско езиково влияние.

⁸ Покръстването, при това само на Киевска Рус, е през 988 г. В Ростов и Муром напр. налагането на християнството продължава до XII в.

Неотбелязаното от А. Карлицки езиково явление, транскалация на български книжовен словообразователен модел, още през XV–XVI в. води до увеличаване на състава на руския език с една трета (Срезневски 1849: VI).

Както отбелязва Виктор Виноградов, значителното количество „нови преводни съчинения“ от България повлиява върху формирането на нови стилове и създаването на оригинални съчинения (Виноградов 1978: гл. 5, www).

През XVIII в. обаче тези нови стилове все още не са факт, тъй като кодифицираната норма е старобългарската. Липсата на собствена кодифицирана норма е причина оказионалните русизми като отклонение от нормата на книжовния език да остават факт единствено на речта, т.е. с ограничено влияние. Силното влияние на книжовния език върху говоримия и относително слабото в обратната посока (Успенски 2002: 81) забавят процесите на формиране на руски книжовен език.

В съчинението „За ползата от църковните книги в руския език“ (1758) Михаил Ломоносов излага прочутата си теория за трите стила, обвързваща специфичната диференциация на съвременната му лексика със стилового ѝ предназначение. В съответствие с установената няколковеквна традиция във високия стил преобладава българската лексика, „църковнославянизмите“, в ниския – автентичните русизми, а в средния, наричан от учения *посредствен*, се смесват руска и „църковнославянска“ лексика. Отреден за театрални съчинения с живо слово, посредственият стил е възможната посока за развитие на руския книжовен език (Ломоносов 1986: 474–475).

Търсената в средния стил интеграция на руската лексика, на практика модифициране на чистата езиково-стилова транскалация от старобългарски език, според руската наука се осъществява от Александър Пушкин, родоначалник на съвременния руски език.

Постигната или не, интеграцията обаче не означава изчезване на старобългарското книжовноезиково ядро⁹.

Неговото изследване потвърждава правотата на първия извод на Б. де Куртене, че при езиковите контакти в определен език се внасят от чуждия свойствените му елементи (лексикален запас, синтактични конструкции, форми, произношение).

Финалът на петвековното българско културно-езиково влияние, „второто южнославянско влияние“, маркира двата средновековни периода в историята на руския книжовен език (I: от X до края на XIV в.; II: от края на XIV–нач. на XV в. до средата или края на XVI в. (Виноградов 1978: 273), а продължителността му оформя спецификата на руската езикова ситуация.

Поради липсата на активна руска езикова политика „образцовата“, реформирана българска част в руския книжовен език се приема безкритично в качеството си на безспорна. Руската съставна се формира стихийно, с неизбежната постепенна поява на нови жанрове.

Написването на п-брой произведения, отразяващи различни регионални говорни норми, все още обаче не е книжовна норма, не е и кодификация, още по-малко книжовна реформа.

Петровската реформа (XVIII в.) за разделяне на църковния и светския шрифт, съпроводено с налагането по изкуствен начин на великоруския „обикновен“ език (Успенски 1994: www), е първият опит за активна езикова политика в цялата история на руската държава с цел промяна на статуквото.

Устойчивото място на транскалираните старобългарски елементи в съвременния руски книжовен език остава особено видимо в сферата на лексиката. Без се стига до прибързани генерални заключения от типа *език в езика*, респ. *културен билингвизъм*, подобно състояние би могло да се характеризира минимум като ситуация на *лексикална диглосия*.

Няколковеквната културна рецепция се отразява в 70-те процента старобългарска лексика на официалните текстове до началото на 80-те години на XX в. „Висока“ лексика, „духовно наречие“ и „поезия на красотата, на силата“ (Седакова 2009: www); лексика „на всеки текст, изискващ стилистична възвишеност“, тя води със себе си транскалация в една от най-изменчивите езико-

⁹ Любопитен детайл: В първите два реда от одата „Пророк“ на родоначалника на съвременния руски език А. Пушкин всички думи, освен *я*, са старобългарски.

„Духовной жаждою томим,
В пустыне мрачной я влачился.“

ви сфери, синтаксисът, в по-голяма степен църковнославянски („древнобългарски“), отколкото руски (Зализняк 2012: www).

Сложността на ситуацията и търсенето на изход от нея се признава негласно с възникналото преди около 25 години ново направление в изучаването на руския език – изучаването на руската разговорна реч едва ли не като отделен, самостоятелен език (Зализняк 2012: www).

Тъй като традиционно са „в основата на думи, обозначаващи отвлечени понятия или важни за руското общество на определен етап от развитието му в мироведно отношение“, много от живите и до днес книжовни старобългарски словообразователни модели „не се възпроизвеждат, а се произвеждат в речта“ (Петрухина 2014: www).

От една страна, този факт е потвърждение на втория извод на Б. де Куртене за неминуемото отслабване на степента и силата на различаемост на отделните части на повлияния при езиковите контакти език (Куртене 1963: 366), за възприемането му от неговите носители като „свой“ – тенденция, известна поне от времето на Н. Карамзин (XVIII в.) с твърденията му за „самородното богатство“ на руския език, език „почти без всякакъв примес“ (Карамзин 1964: www) (курсивът мой – М. О.).

От друга страна, той е обяснение за редица политически мотивирани, често емоционално-поетично „аргументирани“ научни твърдения за руския език като за прекия наследник на т.нар. Кирило-Методиев език и най-стария книжовен славянски език, с което в сравнителен план се обясняват неговото богатство, самодостатъчност и по-големи експресивни възможности дори в стилистично снижената реч (Мечковска 2001: 153).

Обективната оценка на историята на българския книжовен език от определящите два средновековни периода, на законодателната му роля на класически в процеса на формиране на езиково-културната общност *Slavia Orthodoxa* е въпрос за достойнство за цялата славистична общност и първостепенна задача пред българските историци на езика.

Изследването на взаимосвързаните многостранни процеси на интерференция, на тяхната специфика и продължителност като резултат или причина за определен тип езикова политика е огромен потенциал за науката: за обективното неманипулирано осветляване на историята на всеки един народностен / национален книжовен език, за възможна база за бъдещата цялостна теория на книжовните езици.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Вайнрайх 1972:** Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие. – В: *Новое в лингвистике*. Вып. 6. Языковые контакты. Москва, 25 – 60. // **Weinreich 1972:** Weinreich, U. Odnoyazichie i mnogoyazichie. – In: *Novoe v lingvistike*. Vip. 6. Yazikovie kontakti. Moskva, 25 – 60.
- Виноградов 1990:** Виноградов, В. А. *Интерференция*. – В: Советская энциклопедия. Москва. // **Vinogradov 1990:** Vinogradov, V. A. *Interferentsiya*. – In: Sovetskaya entsiklopediya. Moskva.
- Виноградов 1978:** Виноградов, В. В. *Избранные труды. История русского литературного языка*. Москва. // **Vinogradov 1978:** Vinogradov, V. *Izbrannie trudi. Istoriya russkogo literaturnogo yazika*. Moskva.
- Винокур 1959:** Винокур, Г. О. *Избранные работы по русскому языку*. Москва. // **Vinokur 1959:** Vinokur, G. O. *Izbrannie raboti po russkomu yaziku*. Moskva.
- Дурново 1969:** Дурново, Н. Н. *Введение в историю русского языка*. Москва. // **Durnovo 1969:** Durnovo, N. N. *Vvedenie v istoriyu russkogo yazika*.
- Зализняк 2012:** Зализняк, А. А. *Об истории русского языка*. // **Zaliznyak 2012:** Zaliznyak, A. A. *Ob istorii russkogo yazika*. <<http://elementy.ru/lib/431649>> [06.09.2020]
- Иванова-Мирчева 2003:** Иванова-Мирчева, Д. *Българският книжовен език (IX–X до XVIII в.)*. Велико Търново. // **Ivanova-Mircheva 2003:** Ivanova-Mircheva, D. *Balgarskiyat knizhoven ezik (IX–X do XVIII v.)*. Veliko Tarnovo.
- Карамзин 1964:** Карамзин, Н. М. *Письма русского путешественника*. Избранные сочинения в двух томах. Москва – Ленинград. <http://az.lib.ru/k/karamzin_n_m/text_0320.shtml> [06.09.2020]. // **Karamzin 1964:** Karamzin, N. M. *Pisma russkogo puteshestvennika*. Izbrannie sochineniya v dvuh tomah. Moskva – Leningrad.

- Карлински 1980:** Карлинский, А. Е. *Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции*. Киев. // **Karlinski 1980:** Karlinskii, A. E. *Osnovi teorii vzaimodeystviya yazykov i problema interferentsii*. Kiev.
- Карлински 1990:** Карлинский, А.Е. *Основы теории взаимодействия языков*. Алма-Ата. // **Karlinski 1980:** Karlinskii, A. E. *Osnovi teorii vzaimodeystviya yazykov*. Alma-Ata.
- Куртене 1963:** Куртенэ, Б. *Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: АН СССР. // **Kurtene 1963:** Kurtene, B. *Izbrannie trudi po obshtemu yazykoznaniiu*. Moskva: AN SSSR.
- Ломоносов 1986:** Ломоносов, М.В. *Предисловие о пользе книг церковных в российском языке*. Избранные произведения. Ленинград. // **Lomonosov 1986:** Lomonosov, M. V. *Predislovie o polze knig tserkovnih v rossiyskom yazyke*. *Izbrannie proizvedeniya*. Leningrad.
- Мечковска 1983:** Мечковская, Н. Б. *Языковой контакт. Общее языкознание*. Минск. // **Mechkovska 1983:** Mechkovskaya, N. B. *Obshtee yazykoznanie*. Minsk.
- Мечковска 2001:** Мечковская, Н. Б. *Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков*. Москва. // **Mechkovska 2003:** Mechkovskaya, N. B. *Obshtee yazykoznanie. Strukturnaya i sotsialnaya tipologiya yazykov*. Moskva.
- Ненашева 2010:** Ненашева, Л. В. *Графические и орфографические особенности русской письменности XV века*. Архангельск. <<http://www.dissercat.com/content/graficheskie-i-orfograficheskie-osobennosti-pamyatnikov-russkoi-pismennosti-xv-veka>> [06.09.2020]. // **Nenasheva 2010:** Nenasheva, L. V. *Graficheskie i orfograficheskie osobennosti russkoy pismennosti XV veka*. Arhangelsk. <<http://www.dissercat.com/content/graficheskie-i-orfograficheskie-osobennosti-pamyatnikov-russkoi-pismennosti-xv-veka>> [06.09.2020].
- Обретенова 2015:** Обретенова, М. *Книжовноезиковата ситуация през втората българска държава*. Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“. Велико Търново. // **Obretenova 2015:** Obretenova, M. *Knizhovnoezikovata situatsia prez Vtorata balgarska darzhava*. *Dissertatsionen trud za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen „Doktor“*. Veliko Tarnovo.
- Петрухина 2014:** Петрухина, Е. В. *Использование словообразовательных ресурсов церковнославянского языка в современном русском языке (в сопоставлении с сербским языком)*. Образовательный портал Слово. <<http://www.portal-slovo.ru/philology/47638.php>> [06.09.2020]. // **Petruhina 2014:** Petruhina, E. V. *Ispolzovanie slovoobrazovatelnih resursov tserkovnoslavyanskogo yazyka v sovremennom russkom yazyke (v sopostavlenii s serbskim yazykom)*. *Obrazovatelniy portal Slovo*. <<http://www.portal-slovo.ru/philology/47638.php>> [06.09.2020].
- Пичхадзе 2011:** Пичхадзе, А. А. *Языковые особенности переводных памятников письменности XI–XIII вв., содержащих восточнославянские лексические элементы*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва. // **Pichhadze 2011:** Pichhadze, A. A. *Yazivovie osobennosti perevodnih pamyatnikov pismennosti XI–XIII vv., soderzhashtih vostochnoslavyanskii elementy*. *Avtoreferat dissertatsii na soisksnie uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk*. Moskva.
- Рогов 1987:** Рогов, А. И. *Культурные связи Киевской Руси со славянскими странами в период ее христианизации*. – В: *Введение христианства у народов Центральной и Восточной Европы. Крещение Руси*. Сборник тезисов. Москва: АН СССР, 34 – 36. // **Rogov 1987:** Rogov, A. I. *Kulturnie svyazi Kievskoy Rusi so slavyanskimi stranami v period ee hristianizatsii*. – In: *Vvedenie hristianstva u narodov Tsentralnoy i Vostochnoy Evropi. Kreshenie Rusi*. *Sbornik tezisov*. Moskva: AN SSSR, 34 – 36.
- Седакова 2009:** Седакова, О. – В: **Курская 2009:** Курская, А. *Церковнославянский язык в русской культуре*. – В: *ЦВ № 8 (405)*, 30 апрел 2009. <http://www.e-vestnik.ru/church/tserkovnoslavyanskij_yazyk_v/> [06.09.2020]. // **Sedakova 2009:** Sedakova, O. – In: **Kurskaya 2009:** Kurskaya, A. *Tserkovnoslavyanskii yazyk v russkoy culture*. – In: *TSV № 8 (405)*, 30 april 2009. <http://www.e-vestnik.ru/church/tserkovnoslavyanskij_yazyk_v/> [06.09.2020].
- Срезневски 1849:** Срезневский, И. И. *Мысли об истории русского языка*. Архив петербургской русистики. // **Sreznevski 1849:** Sreznevskii, I. I. *Misli ob istorii russkogo yazyka*. Arhiv peterburgskoy rusistiki.
- Успенски 1994:** Успенский, Б. А. *Краткий очерк истории русского литературного языка (XI–XIX вв.)*. Москва. <<https://www.twirpx.com/file/275355/>> [06.09.2020]. // **Uspenski 1994:** Uspenskiy, B. A. *Kratkiy ocherk istorii russkogo literaturnogo yazyka (XI–XIX vv.)*. Moskva. <<https://www.twirpx.com/file/275355/>> [06.09.2020].
- Успенски 2002:** Успенский, Б. *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. Москва. // **Uspenski 2002:** Uspenskiy, B. A. *Istoriya russkogo literaturnogo yazyka (XI–XVII vv.)*. Moskva.

- Харалампиев 2012:** Харалампиев, Ив. *Лекции по история на българския книжовен език до Възраждането*. Велико Търново. // **Haralampiev 2012:** Haralampiev, Iv. *Leksii po istoria na balgarskia knizhoven ezik of Vazrazhdaneto*. Veliko Tarnovo.
- Шчерба 1915:** Щерба, Л. В. *Восточно-лужицкое наречие*. Т.1. Петроград. // **Shcherba 1915:** Shcherba, L. V. *Vostochno-luzhitskoe narechie*. T. 1. Petrograd.
- Шчерба 1974:** Щерба, Л. В. О понятии смешения языков. – В: *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград, 60 – 74. // **Shcherba 1974:** Shcherba, L. V. O ponyatii smesheniya yazikov. – In: *Yazikovaya Sistema i rechevaya deyatelnost*. Leningrad, 60 – 74.